

Тема 3

ФІЛОСОФІЯ СЕРЕДНІХ ВІКІВ ТА ЕПОХИ ВІДРОДЖЕННЯ

1. Філософія Середньовіччя

2. Філософія Відродження

3. Українська філософська думка доби середніх віків та відродження.

Ключові слова: теоцентрізм, креаціонізм, антропологізм, гуманізм, екзогетика, натурфілософія, схоластика, патристика.

Рекомендована література:

1. Біленко Т.І. **Філософія Середніх віків : словник-довідник.** Дрогобицький держ. пед. ун-т ім. І. Франка. 2014
2. Шенгелая, І. Ш.. Історія філософії. - Севастополь : СевНТУ, 2012. - 369 с.
3. Губерський, Л.В. Філософія: історія, суспільство, освіта : підручник .. - К. : Київський університет, 2011. - 575 с.
4. Пришляк, М. Д. Історія Філософії - Л. : МОН України, , 2007 .
5. с.
6. Шкепу, М. О.. Філософія: навч. посіб.; - К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. - 347 с.

Один з таких поворотів у житті і світогляді здійснився в епоху кризи рабовласницького суспільства й у ході трансформації останнього у феодальне. Соціально-економічна основа даного повороту пов'язана з кризою рабовласницької системи господарства, світоглядна ж — з виникненням християнської релігії, що стала панівною в середньовічну епоху. Філософія в цю епоху осмислювала усі світоглядні проблеми в загальних рамках релігійного світорозуміння, вона — "служниця" Богослов'я.

Слід зазначити два істотних моменти, що свідчать про відмінність середньовічного світогляду від античного. Античне мислення орієнтоване на зовнішній світ і прагне усвідомити його як грандіозну єдність: "Космос" — цілісне, живе, пластичне утворення. Людина займає у світі центральне місце, за Аристотелем, у силу центрального становища Землі в структурі світобудови. Наявна нерівність людей пояснюється їхньою природою. Час в античному світорозумінні циклічний, він рухається наче по колу.

У середньовічному, заснованому на християнській релігії, світогляді світ уперше знаходить часовий вектор — від створення його Богом до майбутнього "страшного суду". Історія одержує спрямованість. Центральне місце людини у світі зумовлене тим, що вона є вищим творінням Бога, створена за образом і подобою Божими. Істотна відмінність людини від всього іншого предметного світу вбачалося в духовності; за цим же критерієм порівнювалися всі люди. Для християнської релігії немає ні іудея, ні елліна — усі люди несуть у собі духовне начало і усі вони рівні перед лицем Божим. Визнання природної (людина — творіння Бога) і духовної рівності людей було величезним кроком вперед у самопізнанні людини, але кроком суперечливим. Воно аж ніяк не означало визнання соціальної, економічної, політичної рівності: усі люди раби Божі, незалежно від їхнього суспільного становища.

У зв'язку з загальним світоглядним переворотом у розумінні місця людини у світі і статусу самої людини в теологізованій філософії середніх століть відбувається зміна основних тем, що підлягають осмисленню. Оскільки пафос християнства закладений в ідеї особистого порятунку, філософія прагне осмислити особистісні механізми самооцінки людини — совість, релігійний мотив, самосвідомість. Осередок духовності людини — віра; розуму приділялася другорядна роль. Центральним пунктом проблематики стає внутрішній світ людини. На відміну від античного культу людської тілесності, милування його красою, у середньовічному світогляді людська плоть розумілася як носій гріховності, тому її необхідно постійно приборкувати, умертвляти.

Крім відношення "Бог — людина" найважливішою темою середньовічного філософствування була тема відносин Бога і створеного ним світу. Особливо пильно обговорювалася ця тема втому напрямі думки, що одержав назву "схоластика" (XI-XI ст.ст.). Представники схоластики ставили своєю задачею раціональне обґрунтування віри, що вже якимось чином сприяло виправданню людського розуму, визнанню його ролі в пізнанні (спочатку - релігійних догматів віри).

У середні віки знання, яким володіє людина, розглядалося як абсолютне, незмінне, як божественне одкровення. Світоглядним принципом середньовічної свідомості виступало уявлення, що "світ є книгою", у якій реалізований божественний задум творця. А Біблія розглядалася як книга, у якій символічно відбитий увесь реальний світ. Біблія — джерело і компендіум усіх знань. Процес пізнання тому зводився до процесу викладання, передачі знань від знаючих до незнаючого. Під наукою розумівся зміст Біблії, під вивченням — засвоєння вже давно віднайденого людством знання. Метою пізнання вважалася перебудова душі за допомогою слова Божого. Невипадково слово "схоластика" стало синонімом абстрактних, умоглядних міркувань, не заснованих на досвіді, відірваних від практики.

Осмислення проблеми відношення Бога до світу і світу до Бога призвело до нового розуміння причинності в християнській онтології порівняно з античною. Причинність тут розглядається як спосіб породження світу Богом. В Аристотеля причина не породжує річ, а лише структурує матерію, додає їй форму. Отже, причина тут визначальний, але не породжувальний фактор. У християнській онтології причина і наслідок розуміються як два різних рівні реальності. До акту божественного творіння нижчий рівень відсутній, Бог створює світ з нічого. Виникнення наслідку (світу) ніяк не позначається на причині. У цій онтології категорія причинності розроблялася в метафізичному, антидіалектичному розумінні, що в результаті було запозичено метафізичним природознавством. Земна дійсність, створена Богом, розглядалася як нижча реальність, що не має онтологічної дійсності, атому і не є гідним об'єктом дослідження. На ґрунті середньовічної схоластики розробляється й інша проблема, уперше поставлена в античній філософії, — платонівська проблема взаємозв'язку вічних і незмінних ідей і чуттєвих речей. Тут вона набуває форми відношень загальних понять (універсалій) і конкретних, емпіричних предметів, явищ. Ансельм Кентерберійський (1033-1109 р.) вирішував її в дусі платонізму і доводив справжню реальність універсалій, розглядав їх як думки Бога перед актом творіння, оскільки творіння не могло відбутися без певного плану і зразка. Така концепція одержала назву "реалізм". Розуміння універсалій як думок Бога логічно вело до визнання того, що сам Бог не може переступити спосіб творення, він як би обмежений власним розумом.

7. У пізній схоластиці виробляється концепція номіналізму, що виходить з того, що загальні поняття — суть продукти людського мислення, вони лише імена, назви предметів. Існують одиничні предмети, універсалії ж — онтологічні фікції, вони спираються не на справжню, самостійну реальність, а тільки на подоби індивідуальних речей. З такою концепцією виступив Вільям Оккам (1281-1349 р.), один із завершників схоластики. Проблема виведення світу з Бога Оккам перекинує: Бог мислить індивідуальними, а не універсальними образами, тобто одиничне він віддає Богу, загальне — людині. Оккам здійснює спробу відділення розуму від віри, від підпорядкування їй. Зміст віри недоступний людині, людському розуму, його задача — усвідомлення конкретних, індивідуальних речей. Тим самим був зроблений важливий крок у розвитку філософської думки, у побудові нової онтології: у співвідношенні загального і окремого акцент зміщений на користь окремого, якому був наданий статус справжньої реальності; універсали, загальне було поставлено в залежність від окремого, визнане вторинним, похідним від окремого. Такий крок був необхідним етапом на шляху до світогляду епохи Відродження (XIV-XVI ст.ст.), філософія якої стала гуманістичною, у ній виробилися концепції пантеїзму і деїзму.

Епоха відродження беззастережно розцінюється як найвищий зліт у розвитку мистецтва, особливо живопису і поезії. Нова картина світу починає складатися з нового розуміння людини. У тлумаченні людини світоглядні відкриття мистецтва не менш значимі, ніж теоретичні побудови науки і філософії. Першою людиною "нового світу", що придала гуманістичну спрямованість світогляду, який складається заново, справедливо вважається Петрарка (1304-1374 р.). У своїй поезії він відійшов від зображення реального світу як символічного чи алегоричного вираження вищого, божественного змісту. Петрарка відкриває світ живого людського почуття й усвідомлює його найбільшу цінність. Людська природа, її тілесність, природні почуття вперше після тисячолітньої традиції усвідомлюються не як носії гріховності, а як вища цінність і онтологічна справжня реальність.

Словесному світу релігії і схоластики в епоху Відродження протиставляється світ у його безпосередності і чуттєвому багатстві. Наприклад, у живописі предмети зображувалися так, як вони природно сприймаються людським зором. Не випадково малюнок став основною мовою нової науки. Якщо у світі існують тільки індивідуальні речі, то і засобом усвідомлення повинно стати живе зображення. Живопис Відродження прагне перебороти розрив між духовним і матеріальним, перебороти неосяжність думки, зробити її конкретно-зримою, пластичною.

Методологічна установка Відродження полягала в тому, щоб від мертвих абстракцій і коментування творів древніх авторів (біблійних пророків, батьків церкви) перейти до живого спостереження речей. У науці це відразу дало величезне збільшення нового матеріалу і нових знань. Чимало цьому сприяв живопис. Потреба зображення людського тіла не в символічному змісті, а в природному вигляді дала поштовх до вивчення анатомії людини, викликала інтерес до проблем оптики. Це у свою чергу призвело до пояснення дії кристалика людського ока, винаходу камери обскури, лупи, мікроскопа і зорової труби. Зримий, чуттєво сприйманий світ різко розсунув свої обрії і вглиб, і вище.

Світоглядна установка Відродження складалася у відкритті самоцінності людської особи, у гуманістичній спрямованості пізнання. Ця епоха створила тип культурного індивідуалізму, що має загальнолюдське призначення. Пізніший буржуазний індивідуалізм, хоча й одержав первісний поштовх від гуманістичного індивідуалізму Відродження, формується вже в інших соціально-економічних умовах і має інше світоглядне забарвлення. Гуманістичний індивідуалізм епохи Відродження орієнтований не на практичну економічну діяльність, а на духовну культуру.

В часи Відродження в Італії склалася соціальна група людей, що називалися гуманістами. Основним устремлінням свого життя вони зробили заняття філософією, літературою, древніми мовами, відшукуванням і вивченням здобутків античних авторів, філологічними дослідженнями. Гуманістів не можна вважати інтелігентами в сучасному розумінні слова;

вони представляли езотеричну елітарну групу, що своїми заняттями і способом життя стверджувала нову систему духовних цінностей. Головним у цій новій системі ціннісних координат було утвердження примата особистих достоїнств і особистої шляхетності над походженням, тобто родовою шляхетністю по крові. Ученість піднімає людину більше, ніж походження, багатство чи влада. Критерієм особистої шляхетності і достоїнства виступає в гуманістів духовна культура. Сутність гуманізму Відродження і полягала в концепції індивідуального удосконалювання шляхом залучення до культури. Змінюються світоглядні орієнтири: ціль людського життя вбачається тепер у творчості, пізнанні, служінні людям, суспільству. У такий спосіб гуманісти підходять до ідеї культурно-історичного безсмертя людини — особистість творця продовжує посмертне життя в продуктах духовної творчості, у загальнолюдській культурі. Світовідчуття Відродження прагне, таким чином, перенести абсолют на природну площину й одночасно до космічного возвеличення людського єства, земного життя.

Культурноцентричний гуманістичний індивідуалізм Відродження знаходить своєрідне доповнення й обґрунтування у фундаментальному світоглядному перевороті в поглядах на світобудову, здійснений Миколою Коперником (1473-1543 р.). Його праця "Про обертання небесних сфер" (1543 р.) відродила і обґрунтувала як наукову істину древню ідею геліоцентризму. "Зрушивши" Землю з центра світобудови, Коперник завдав нищівного удару теологічним уявленням про Всесвіт і місце людини в ньому, відкрив нові шляхи для розвитку фізики й астрономії, усього природознавства. Геліоцентрична теорія перевернула не тільки уявлення про Всесвіт, але і панівну точку зору на пізнання світу, що полягала в ототожненні видимого і дійсного. Відтепер затверджується протилежна установка — видиме ще не є достовірним, воно лише "перевернене" відображення прихованої за явищем дійсності. Розбіжність сутності і явища, так переконливо продемонстрована геліоцентричною системою, зробила основним завданням філософії Нового часу, що зароджувалася, пошуки й обґрунтування адекватного методу пізнання дійсності.

На рівень філософського узагальнення коперниканську теорію підняв Джордано Бруно (1548-1600 р.), що висловив ідею нескінченності Всесвіту і множинності населених у ньому світів. Джордано Бруно стояв на позиціях пантеїзму, він "розосередив" Бога у всій природі: природа і є Бог у речах, а тому метою пізнання повинна виступати тілесна, матеріальна природа, а не понадприродний Бог. Принцип індивідуалізму епохи Відродження Дж. Бруно узагальнив філософським поняттям "монад" (індивідуальна сутність, що сполучає у собі духовне і тілесне начала і виступає основною одиницею буття).

Дж. Бруно сформулював "символ" віри природознавства Нового часу, що зароджується: Всесвіт єдиний, нескінченний, нерухомий (у просторі рухаються лише тіла — його складові частини), не породжується і не знищується, не може зменшуватися чи збільшуватися. Особливе натхнення черпав філософ в ідеї нескінченності Всесвіту і, виходить, безмежності

пізнання. Пізнання нескінченності вимагає героїчного ентузіазму, що піднімає людину над буденністю і повсякденністю, уподібнює мислителя Богу. Свята інквізиція не могла простити філософу настільки єретичних поглядів і засудила зухвалого мислителя на спалення. І Дж. Бруно, як колись в античності Сократ, не тільки своїм вченням, але усім своїм життям і смертю стверджував героїчний ентузіазм пізнавальних дерзань людського розуму.

3. Становлення і розвиток філософської думки в Україні (XI-XVII ст.)

На величезній території, що обмежувалася на заході Верхньою і Середньою Віслою, півночі — Прип'яттю, північному сході та сході включала пониззя Березини й Десни, а по Дніпру доходила до гирла Сули (південний же рубіж проходив від Дніпра й Росі на захід до верхів'їв Південного Бугу, Дністра, Пруту та Сяну) — виникають поселення протослов'янських племен¹.

Благодатні ґрунти, багатий рослинний і тваринний світ сприяли виникненню ще в III тис. до н.е. трипільської землеробської культури, носії якої є "мовними предками слов'ян". У подальшому тут з'являється Антська держава (II ст.), а згодом — Куявія та Славія.

Об'єднання цих територіально-державницьких утворень призвело до виникнення Київської Русі, на терені якої розпочався процес формування української суспільно-політичної і філософської думки. Його становлення супроводжувалося проявом як загальноцивілізаційних, так і специфічних ознак, тенденцій.

Закономірно, що процес становлення тієї чи іншої національної ментальності передбачає наявність протофілософсько-го (міфологічного) періоду. Логіка розвитку філософської думки розпочинається з міфу і завершується становленням "Логосу". Не виключенням була в цьому плані і вітчизняна філософія. Їй також передують своя міфологія і епос. Але при всій цій загальноцивілізаційній подібності, чітко вирізняється специфічне. Становлення і формування філософської думки відбувалося в "котлі", де сплавлювалися воедино загальноцивілізаційні та специфічні ознаки та тенденції. Специфічним для цього процесу було й те, що він проходив у ситуації творчого діалогу киево-руської міфології та епосу з візантійським християнством, котре широко культивувало ідеї грецького філософського платонізму та неоплатонізму. Ідеї східного християнського світогляду були представлені на території Київської Русі виключно VII як філософсько-богословські трактати, тексти. Зокрема, широко були розповсюдженими "Шестиднева" Іоанна, екзарха Болгарського, "Ізборники Святослава" 1073, 1076 рр. та ряд інших документів. Результатом такого "спілкування" стало виникнення нового типу світогляду, киеворуської ментальності, яка характеризується не тільки розмаїттям, а й глибиною думки. Слід зазначити, що названі твори втрачали свою первісну специфіку і набували киеворуської форми викладу й ментальності, ставали феноменом киеворуської філософської культури. Діалог етнонаціонального (поганського) і християнського (греко-візантійського) світоглядів привів до того, що перший, поступово став втрачати свою "первісну" автономність, замкненість і перетворюватися на засіб прочитування (розуміння) "іншого" змісту з метою його творчого засвоєння, укорінення в ґрунт киеворуської ментальності. Пам'ятки культури, особливо киеворуська книжність, стали специфічним засобом передання (переведення) християнського змісту в тодішню свою світоглядну дійсність.

У цей період світогляду українського етносу було притаманне емоційно-піднесене і водночас шанобливе ставлення, боготворіння рідної землі, природи, в постійному зв'язку з якими народ черпав життєві сили, енергію, волю та незламність духу.

Разом з тим йому (етносу) був характерний як індивідуалізм в поєднанні з ідеєю рівності та поваги до окремої людини, її свободи, так і негативне ставлення до неприйняття насилля, деспотизму, абсолютизму тощо. Всі ці риси знайшли своє відображення не тільки в ментальності українського народу, а й істотно вплинули на тип і стиль філософствування. Більше того, життєлюбність, поетичне, лірико-пісенне сприйняття природного та соціального світу, гостре переживання сьогоденності (минулості) життя сприяли становленню гуманістичної філософії. Людина, її внутрішній світ, духовність є пріоритетами української філософії. В їх контексті "крутиться" і розроблюється вся філософська проблематика, що визнає перевагу серця над розумом. Ця риса є істотною для української філософії взагалі. В ній ми не знайдемо таких "жорстко" раціоналістичних філософських систем, як, наприклад, у англійських мислителів Ф.Бекона, Дж.Локка, Т.Гоббса, чи французьких - Д.Дідро, П.Гольбаха, Ж.Ламетрі, К.Гельвеція або німецьких — І.Канта, Г.Гегеля тощо. "Брак" раціоналізму в українській філософії компенсується духовністю. При цьому вона не тільки не програє, а й вигідно займає належне місце в контексті світової філософської думки. Більше того, цілий ряд проблем, за які бралися вітчизняні мислителі, часто вирішується правильніше, порівняно із західноєвропейською та візантійською філософською думкою. Так, митрополит Іларіон у своїй праці "Слово про закон і благодать" (1051 р.), незважаючи на свій релігійний сан, відкидає божественне походження держави, влади тощо, тоді як візантійські та західноєвропейські мислителі в переважній більшості стояли на позиціях креаціонізму. Зокрема, поділяли цю позицію Г.Амартол (IVст.), ААвгустин (Vст.), Ф.Аквінський (XIIIст.). А в "Ізборнику Святослава" (1073 р.) поряд з уривками "Діалектики" Іоана Дамаскіна (VII—VIII ст.) знаходимо оригінальне тлумачення і розуміння філософії.

Східна візантійська (платонівсько-християнська) традиція тлумачення мудрості знайшла подальший розвиток у філософському просторі Київської Русі. "Софія" є не просто знанням, знанням речей самих по собі, а їх суті, сенсу, котрий є не що інше як "божественний задум" їх творіння. Філософське знання спрямоване на осягнення божественної істини, яка є таємницею людського буття. Але через пізнання зовнішнього світу відкривається таємниця божественної істини. Мудрість у тому й полягає, що вона є своєрідним розгадуванням власного "Я".

Божественність істини, її надприродний характер, робить неможливим її сприймання з допомогою органів чуття, оскільки ті є природними. На природно-речовому рівні істина нам являється як знак, але останній потребує розшифрування, тлумачення. Тому-то у києво-руських філософів, уже з Климента Смолятича (середина XI ст.) розрізняються два види пізнання істини: "благодатний"(безпосереднє бачення істини святими і апостолами) та "приточний" (для всіх інших людей), що забезпечує істинне тлумачення, шлях якого полягає в способі руху від знаку до істини. Остання осягається через міркування, роздуми над книгою, текстом. Тому філософ має шукати істину не в речах світу, де вона існує одвічно, будучи проголошеною божественним "одкровенням", а в слові, тексті. Специфічність цього процесу полягає в тому, що осягнення істини із суб'єкт-об'єктивного відношення переноситься в площину суб'єкт-суб'єктних відносин. Розуміння, екзегеза, "освянення", "просвіщення" мають своїм джерелом істини не тільки слово, текст, а й мовчання... Звідси випливає, що пошуки перетворюються в розгадування сенсу власного "Я", а відтак — головним предметом філософствування є людське "Я", тобто - людина.

Цю ж думку розвиває Кирило Туровський у "Слові до розслабленого", коли стверджує, що Бог заради людини створив землю й небо, на котрій ростуть всілякі трави та дерева. Окрім антропоцентричного характеру філософії Туровського, тут має місце думка щодо єдності людини і Всесвіту. Вони не протиставляються один

одному, а виступають як мікро- і макрокосмос.

Уже з цього періоду в києворуській філософській думці стає помітною тенденція кордоцентризму. Органом розуміння, осягнення істини виступає серце. Воно є центром протидіючих у людині сил світу благодаті і світу гріха, зводить воедино мисль, волю та віру. Митрополит Іларіон у "Слові про закон і благодать" пише, що коли Володимир задумав увести християнство на Русі, то у нього в серці "засяяв розум". Українська філософська думка настійливо веде пошук шляхів єдності духовного і природного світів, творця з "твар-ним", створеним Богом і речово-предметним світом. На відміну від західноєвропейської філософської думки, українська — не абсолютизує розрив між тілом і душею, не протиставляє їх як несумісні сутності, а йде іншим, перспективнішим шляхом. Так, К.Туровський проголошує органічну єдність "плоті і душі в тілі". На його думку, тіло може протистояти духові, але не душі.

Значну роль у творчих пошуках києворуських мислителів займає етична проблематика. Розробка образу святого в "Патериках", "Житіях" утворюють "агіографічну" літературу, яка є специфічним пластом вітчизняної філософської культури. Інтерес до людини, сенсу життя зумовлює становлення і розвиток історіософської проблематики. Обґрунтовуючи погляд на закономірності розвитку історії, митрополит Іларіон виділяє дві епохи, які характеризують поступ людської історії. Це епоха Старого Заповіту, де стосунки між людьми ґрунтуються на засадах рабства, покори й панування "Закону" та епоха Нового Заповіту, де панують свобода, істина, "Благодать". Ці епохи послідовно змінюють одна одну в процесі розвитку, а рух всесвітньої історії постає як процес поступового поширення християнства на всі народи світу.

Києворуські мислителі активно розробляли теорію суспільного примирення та загальної згоди на засадах моралі. Вихід з кризи, соціального розбрату вони вбачали у вихованні людини відповідно до принципів любові, милосердя, терпіння тощо. Таким чином, започатковується етичне спрямування у киево-руській філософії. Більше того, мова йде про повну "етизацію" філософії. Можна стверджувати, що філософія Київської Русі не знає етично нейтральних проблем. Філософська думка переломлюється через призму глобального конфлікту добра і зла, а відповідно до цього вирішуються і всі суспільні проблеми.

Такий тип філософствування зберігся до середини XV ст., хоча рамки його територіального розповсюдження то звужувалися, то розширювалися. Після татаро-монгольської навали цей стиль філософствування зберігається і отримує подальший розвиток у Галицько-Волинському князівстві, а пізніше — у Великому князівстві Литовському, що продовжувало розвивати форми духовності Київської Русі. Загальновідомий факт, що мова Київської Русі була державною мовою Велико-го князівства Литовського. Більше того, кодекс законів Литовської держави — Литовський статут — було не тільки написано цією мовою, а й змістовно він багато у чому збігався з києворуськими законами.

Зорієнтованість на внутрішній, духовний світ людини знаходить свій вияв в ідеях неоплатонізму (вчення психазму — в перекл. з грец. — німотність, спокій) і ареопагітизму (вчення Псевдо-Діонісія Ареопагіта). Ідея безпосереднього єднання людини з богом досягається самозаглибленням людини у свій внутрішній світ, що приводить до "просвітлення", яке досягається шляхом "очищення" розуму від раціоналізму і наповнення його духовністю.

У філософській літературі цього періоду стають відчутними мотиви боротьби українського народу за національне визволення. Це період виходу на арену козащини і братств та братських шкіл, які доклали значних зусиль до розвитку національної культури. В цей період ідеї західноєвропейського Ренесансу, Реформації, культури бароко проросли гарними здобутками натерені вітчизняної

духовності. В контексті загальної культури філософська думка самостійно набуває контурів специфічної галузі теоретичного мислення. Разом з тим уже з XV ст. українські мислителі переклали цілий ряд книг науково-енциклопедичного характеру. Це і "Арістотелеві врата", і логічні трактати єврейського вченого Мойсея Маймоніда та "Логіка Авіасафа" арабського філософа Аль-Газалі. Проблема астрономії та астрології були присвячені "Шестикрид" і "Космографія", які ґрунтувалися на латиномовному трактаті англійського вченого XIII ст. Іоана де Сакрабоско (Джон Галіфакс) та перекладів єврейського вченого XVI ст. Імануеля-бар-Якоба. Розуміння і тлумачення Всесвіту подається в арістотелівсько-птоломейськоМУ дусі. На цьому ґрунті серед представників української культури поширюються ідеї гуманізму. Юрій Котермак (Дрогобич), Павло Русин із Кросно, Станіслав Оріховський, Шимон Шимонович та ін., одержавши ґрунтовну освіту і працюючи в університетах Західної Європи, самі були гуманістами. Вони не тільки сприяли перенесенню цих ідей на ґрунт України, але й зробили значний внесок у формування підвалин європейського гуманізму та Відродження.

Представники гуманістичного напрямку становили інтелектуальну, елітарну, культуроцентричну течію. Вони вважали, що поширення знань про світобудову приведе до вдосконалення розумових здібностей людини. Їх світоглядні орієнтири були спрямовані на утвердження свободи й гідності особи та ідеалів соціальної справедливості. Відповідно цьому найкориснішою й найпершою серед наук, здатних забезпечити реалізацію цих проблем, вважали філософію.

Ренесансний гуманізм став ідеологічним підґрунтям для виникнення нового етапу філософствування, безпосередньо пов'язаного з діяльністю братств, "братських шкіл". Соціально-економічні, національні, віросповідні суперечності надзвичайно загострилися після Люблінської (1569 р.) та Брестської (1596 р.) уній, що зумовило міжконфесійну полеміку православних і католицьких християн. Розвиток філософської думки цього періоду здійснювався в лоні полемічної літератури.. Осягнути Бога неможливо розумом, оскільки останній охоплює лише негативні визначення Бога — те, чим Бог не є. Дійсне, справжнє осягнення Бога можливе ірраціональним, містичним осяганням душі. Не відкидає мислитель і ролі розуму в пізнанні, за умови, коли розум не є "зрозумілим", а "євангельським розумом" він виконує функцію нижчого ступеня пізнання, може стати "підготовчим щаблем" на шляху осягнення істини.

Значною віхою в розвитку філософської думки було створення Острозького науково-освітнього осередку, до якого входили: колегія, друкарня та гурток. Його представники: Й.Княгицький, К.Лукаріс, Д.Наливайко, К.Острозький, В.Суразький, Х.Філарет та інші продовжили боротьбу проти католицької експансії, спроб окатоличити та полонізувати Україну і українців. Обґрунтовуючи свої філософські погляди, вони спиралися на духовну спадщину українського народу. Прекрасне знання цієї спадщини було умовою успішної боротьби з поневолювачами. Як патріоти вони захищали українську культуру, мову, вбачаючи в них запоруку самозбереження українського етносу (народу, нації). Вони внесли значний внесок у розвиток критики теорії та практики католицизму, показали взірць глибокого осмислення актуальних проблем суспільного життя. Мала місце і спроба подолати з позицій пантеїзму християнський дуалізм співвідношення Бога (творця) і світу, ним створеного. Так, у вченні К.-Т. Ставровецько-го світ і природа перестають бути символами Бога. Вони зливаються з Богом і самі перетворюються на Бога. При цьому слід зазначити, що осмислення філософсько-богословської проблематики здійснювалося з позицій раціоналізму.

Незаперечним є вплив братств, "братських шкіл" на розвиток гуманістичних і реформаційних ідей в Україні. Вони були осередками просвітництва, книгодрукування, навчання і виховання та поширення знань серед української

людності, і не тільки. Досить часто вони ініціювали та самі створювали навчально-освітні заклади. За таких умов було створено Києво-Могилянський колегіум, а згодом — академію. Істотний внесок в її створення зробили Київське братство, діячі вченого гуртка, що існував при друкарні Києво-Печерської Лаври, у витоків якого стояли І.Борецький, К.Сакович, Е.Плетенецький, З.Копистенський, П.Могила та інші.

Не залишалась осторонь їх інтересів і гносеологічна проблематика. Аналіз процесу пізнання здійснюється в контексті дослідження відчуття, сприйняття, пам'яті, мови та мислення. Чуттєве відображення розглядається як основа пізнання і вирішальний критерій істинності. Фундаментом пізнавальної діяльності є відчуття, які поділялися ними на зовнішні (зір, слух, нюх, дотик, смак) і внутрішні (уявлення, фантазія, оцінка, пам'ять, сон). Чуттєве відображення — це перший етап пізнавального процесу, тоді як другим, завершальним — є раціональне пізнання. Пізнання пов'язується з діяльністю розумної душі, дарунку Бога людині. Досліджуючи роль розуму, мислительної діяльності, вони вивчали психологію і особливо логіку, яка, на думку Й.Кононовича-Горбацького, є "найкращою вчителькою нашого розуму", необхідним засобом отримання нових знань, інструментом пізнавальної діяльності людини.

Філософія представників Києво-Могилянської Академії безпосередньо пов'язана з людиною, її прагненнями, переживаннями та практичними інтересами. Їх антропоцентризм споріднений з гуманістичною спрямованістю. В ньому постійно підкреслюється велич і гідність людини. "Повнотою досконалостей, рівною цілій природі" вважав людину Ф.Прокопович. Не втеча від світу, а активна діяльність людини, боротьба із суспільним злом, вадами, злочинами та печаллю і негодою проповідувалися їх філософією. Широко пропагувалися свобода, воля та патріотизм людини. Історія, держава тлумачаться з позицій теорії суспільного договору та природного права.

План практичного заняття

- 1. Своєрідність філософії середніх віків.**
- 2. Провідні проблеми філософії Відродження.**
- 3. Умови розвитку та проблематика української філософської думки доби середніх віків та Відродження.**

Проблемні завдання

1. Доведіть, що філософія середніх віків мала релігійну природу.
2. Виділіть провідні риси та проблеми філософії Відродження.
3. Які риси притаманні філософській думці Київської Русі.
4. Складіть таблицю «Філософи середніх віків та Відродження»

Ім'я філософа	Епоха, до якої він відносився	Проблеми, які він ставив (2-3 проблеми)
1		
2		
3		
4		
5		

5. Надайте визначення поняттям на підставі тексту лекції та рекомендованої літератури:

Теоцентрізм –

Креаціонізм –

Антропологізм –

Гуманізм –

Екзогетика –

Натурфілософія -

Схоластика -

Патристика -.